

RYSZARD BARCZYK, ZYGMUNT KOWALCZYK

UWAGI NA TEMAT KONCEPCJI DŁUGICH CYKLI KONIUNKTURALNYCH N. D. KONDRATIEWA

I. W piśmiennictwie zachodnim coraz częściej wraca się do rozważań N. D. Kondratiewa, dotyczących występowania w gospodarkach kapitalistycznych tzw. długich fal w ich rozwoju gospodarczym. I choć mija już 60 lat od chwili ukazania się słynnego artykułu N. D. Kondratiewa, jego koncepcja jest wciąż aktualna¹. Powód tego ponownego zainteresowania się problematyką długich fal lub tzw. długich cykli koniunkturalnych jest następujący: szereg ekonomistów na Zachodzie próbuje tłumaczyć aktualne trudności gospodarcze świata kapitalistycznego tym, że ponoć znajdujemy się obecnie w spadkowej fazie cyklu N. D. Kondratiewa; w czym należy szukać przyczyn przeżywanych trudności gospodarczych typu kryzysowego. Łatwo zauważyć, że takie podejście do kryzysu gospodarczego ma apologetyczny charakter: nie jest winien temu system społeczno-gospodarczy, lecz jakieś obiektywne czynniki, które warunkują tendencję długiej fali N. D. Kondratiewa. W tym stanie rzeczy na nic zdają się wysiłki z zakresu polityki społeczno-gospodarczej, gdyż nad gospodarką ciąży fatum spadku aktywności gospodarczej kraju, który powodowany jest obiektywnym procesem gospodarczym.

W tej sytuacji celowym jest, jak się wydaje, ponowne przeanalizowanie zasadności koncepcji długich fal N. D. Kondratiewa na tle procesów gospodarczych, dokonujących się we współczesnych gospodarkach kapitalistycznych.

II. Teoretyczna koncepcja N. D. Kondratiewa oparta jest przede wszystkim na empirycznej obserwacji XIX-wiecznego ruchu cen, występującego we Francji, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych A. P. Na podstawie tych analiz sformułował on tezę, że począwszy od końca XVIII w. w gospodarce rozwiniętych państw kapitalistycznych istnieją długie cykle gospodarcze, zwane również długimi falami. Przyczyn ich

¹ N. D. Kondratiew, *Die langen Wellen der Konjunktur*, Archiv für, Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1926, vol. 56; s. 573 - 609.

powstawania należy szukać przede wszystkim w zmianach techniki i technologii produkcji, zdobywaniu nowych krajów dla gospodarki światowej, odkryciach nowych kopalni złota oraz wreszcie w wybuchających wojnach i rewolucjach. Każdy długi cykl jest cyklem ogólnogospodarczym i składa się, zasadniczo, z dwóch faz: wzrostowej i spadkowej. Sam N. D. Kondratiew wyróżnił w okresie 1780- 1920 trzy długie fale ², określając je cyklami:

a) pierwszy	— faza wzrostowa:	1780 - 90	do 1810 - 17,
	faza spadkowa:	1810 - 17	do 1844 - 51,
b) drugi	— faza wzrostowa:	1844 - 51	do 1870 - 75,
	faza spadkowa:	1870 - 75	do 1890 - 96,
c) trzeci	— faza wzrostowa:	1890 - 96	do 1914 - 20,
	faza spadkowa:	1914 - 20	?

Na bazie charakteru procesu wzrostu gospodarczego, występującego w okresie między- i powojennym, w większości gospodarek kapitalistycznych wyróżnia się współcześnie kolejne długie fale ³:

a) cykl trzeci	— faza spadkowa:	1914 - 20	do 1940 - 45,
b) cykl czwarty	— faza wzrostowa:	1940 - 45	do 1967 - 70,
	faza spadkowa:	1967 - 70	?

N. D. Kondratiew analizował także w swojej pracy relacje między wahaniami średnio- i długookresowymi. Wyniki tych badań sformułował w następujących konkluzjach ⁴:

1. W okresie wznoszących się długich fal w cyklach średniookresowych, dominują fazy wzrostowe, natomiast w czasie trwania fal spadkowych w cyklach tych przeważają fazy depresji.

2. Długookresowe, ogólnogospodarcze spadki poziomu aktywności gospodarczej pociągają za sobą szczególnie ostre i długotrwałe depresje w rolnictwie.

3. W czasie panowania fal depresyjnych następuje zdecydowane przyspieszenie postępu technicznego, którego efektem jest powstanie w sferze techniki produkcji i komunikacji nowych wynalazków. Odkrycia te są jednakże w pełni i właściwie wykorzystywane dopiero w początkach nowego, długookresowego wzrostu.

4. W okresie fazy wzrostowej cyklu długiego rośnie nie tylko poziom realizowanych zysków, ale także w decydującym stopniu zostają rozszerzone dotychczasowe rynki zaopatrzenia i zbytu poprzez włączenie do nich rynków, zwłaszcza państw kolonialnych.

5. Długookresowy, wysoki poziom aktywności gospodarczej umożliwia

² N. D. Kondratiew, *Die langen Wellen*, s. 590.

³ *Koniunktura gospodarcza* (red. naukowa Z. Kowalczyk), Warszawa 1982, s. 48,

⁴ N. D. Kondratiew, *Die langen Wellen*, s. 590 - 591,

likwidację wszystkich największych wewnętrznych i zewnętrznych konfliktów społeczno-gospodarczych.

Koncepcja długich fal N. D. Kondratiewa była krytykowana od samego początku. Krytyki te pochodziły z różnych stron, atakowano zaś rozmaite elementy konstrukcji myślowej rosyjskiego ekonomisty⁵.

Naszym zdaniem, najsłabszym ogniwem w wywodzie i badaniu wahań gospodarczych jest opieranie obserwacji statystycznej w długim okresie na cenach, a nie wartościach realnych. Długookresowe zmiany cen nie dają rzetelnej podstawy do wyciągania wniosków w tej materii, ze względu na ich fluktuacje w czasie, zarówno pod względem poziomu, jak i struktury.

III. Opracowanie N. D. Kondratiewa odegrało istotną rolę w badaniu prawidłowości długookresowych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego państw kapitalistycznych i stało się ono inspiracją dla szeregu ekonomistów do zajęcia się tą problematyką. Wśród nich wyróżnić można przede wszystkim: S. Kuzneta (1930), F. Simianda (1932), A. Hansena (1932), A. Burnsa (1924), L. Duprieza (1925), G. Haberlera (1937), C. Clarka (1944), W. Rostowa (1960), J. Schumpetera (1961), E. Mandela (1972), J. W. Forestera, W. A. Lewisa (1978), A. Maddisona (1982), J. J. von Duijna (1983), E. Mansfielda (1983)⁶. Cechą charakterystyczną ogółu prac powstałych w tym zakresie jest to, że ich autorzy czerpali natchnienie z rozważań N. D. Kondratiewa i dlatego też współcześnie mówi się przede wszystkim o długim cyklu N. D. Kondratiewa.

S. Kuznets, opierając się na badaniu wielkości realnych (ludność, budownictwo, transport itp.), doszedł do wniosku, że w gospodarce amerykańskiej lat 1865 - 1925 istniały „hipercykle”, trwające od 18 do 22 lat. Jest to tylko jeden przykład „wynajdywania” długich cykli, przyjmując za podstawę inne przedmioty obserwacji.

Ekonomiści, którzy po N. D. Kondratiewie zajęli się problemem długich fal, wysuwali na plan pierwszy różne czynniki powodujące ich występowanie. I tak np. norweski ekonomista Akerman zwracał przede wszystkim uwagę na wojny; F. Simiand, G. Cassel, L. Dupriez przywidywali szczególną uwagę do zjawisk monetarnych; J. Schumpeter upatrywał przyczyn długotrwałych wahań w innowacjach.

W literaturze przedmiotu nie ma pełnej zgodności co do zasadni-

⁵ Szerzej na ten temat zob. m. in.: A. Maddison, *Phases of Capitalist Development*, Oxford University Press 1982, s. 72; J. J. von Duijn, *The Long Waves in Economic Life*, London 1983, s. 68.

⁶ We współczesnej literaturze dotyczącej długookresowych mechanizmów gospodarczych wyróżniamy się cztery następujące ujęcia, będące próbą wyjaśnienia tych procesów: teoria rozwoju stopniowego, teoria rozwoju fazowego, teoria długich fal, teoria trendów sekturalnych. Szerzej na ten temat zob.: G. Bombach, *Post-War Economic Growth Revisited*, Basel 1935, s. 9.

Tabela 1
 Stopa wzrostu realnego produktu narodowego brutto w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1967 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	68	73	79	81
																60	68	73	81
USA	2.8	4.0	2.8	-0.3	3.1	5.4	5.5	-0.7	-0.7	4.9	5.2	4.7	2.4	-0.3	2.3	4.5	3.3	2.6	3.3
Japonia	10.8	12.8	12.3	9.8	4.6	8.8	8.8	-1.0	2.3	5.3	5.3	5.0	5.1	4.9	4.0	10.5	8.8	3.6	7.5
RFN	.	5.7	7.4	5.2	3.3	4.2	4.5	0.7	-1.6	5.4	3.1	3.1	4.1	1.9	0.2	4.2	4.9	2.4	3.6
Francja	4.7	4.3	7.0	5.7	5.4	5.9	5.4	3.2	0.2	5.2	3.1	3.8	3.3	1.1	0.2	5.4	5.9	3.1	4.4
Wielka Brytania	2.6	4.1	1.5	2.2	2.7	2.2	7.5	-1.0	-0.7	3.6	1.3	3.7	1.6	-2.0	-2.0	3.1	3.2	1.4	2.1
Włochy	7.2	6.5	6.1	5.3	1.6	3.2	7.0	4.1	-3.6	5.9	1.9	2.7	4.9	3.9	-0.2	5.7	4.6	2.6	4.2
Kanada	3.4	5.6	5.2	2.6	7.0	5.8	7.5	3.5	1.1	5.8	2.4	3.9	3.2	0.5	3.8	5.6	5.6	3.3	4.6
Ogół analizowanych krajów	3.7	5.5	5.1	2.9	3.6	5.4	6.1	0.3	-0.4	5.0	4.2	4.2	3.2	1.1	1.8	5.1	4.6	2.7	4.0
Ogół krajów EWG	3.2	5.2	6.0	4.9	3.5	4.2	5.7	1.7	-1.1	5.1	2.5	3.3	3.4	1.3	-0.4	4.5	4.9	2.5	3.6
Ogół krajów OECD	3.8	5.4	5.3	3.3	3.7	6.4	6.0	0.8	-0.2	4.8	3.8	3.9	3.2	1.2	1.6	5.1	4.7	2.7	4.0

Źródło: OECD Economic Outlook, Historical Statistics 1960 - 1981, OECD Paris 1983, s. 44.

* Stopa wzrostu są obliczane jako iloraz wartości danego indeksu w okresie t , w stosunku do analogicznego indeksu z okresu $t-1$.

Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają średnioroczne stopy wzrostu danego indeksu w oznaczonych przedziałach czasowych, tj. 1960 - 68, 1968 - 73, 1973 - 79, 1968 - 81 w stosunku do wartości indeksów lat bazowych, tj. 1960, 1968, 1973.

Tabela 2

Stopa wzrostu realnego produktu narodowego brutto, przypadającego na jednego mieszkańca w wybranych wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1967 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	68	73	79	81
																60	68	73	81
USA	1.7	3.0	1.8	-1.4	1.8	4.3	4.5	-1.6	-1.7	3.9	4.2	3.6	1.2	-1.4	1.3	3.1	2.3	1.6	2.2
Japonia	9.6	11.5	10.9	8.7	2.3	7.3	7.3	-2.3	1.1	4.1	4.2	4.1	4.3	4.1	3.3	9.4	7.3	2.5	6.4
RFN	-0.2	5.4	6.4	4.2	2.2	3.5	4.0	0.5	-1.2	5.9	3.3	3.2	4.0	1.6	.	3.3	4.1	2.6	3.0
Francja	3.9	3.5	6.1	4.8	4.4	5.0	4.5	2.6	-0.3	4.8	2.7	3.4	2.9	0.7	-0.3	4.2	5.0	2.7	3.6
Wielka Brytania	2.1	3.7	1.1	1.9	2.3	1.9	7.3	-1.1	-0.6	3.6	1.3	3.7	1.6	-2.1	-2.0	2.4	2.9	1.4	1.8
Włochy	6.5	5.9	5.4	4.6	1.0	2.4	6.1	3.2	-4.4	5.2	1.4	2.2	4.5	3.7	4.0	5.0	3.9	2.0	3.5
Kanada	1.6	4.0	3.7	1.2	5.6	4.7	6.3	2.0	-0.4	4.4	1.3	3.0	2.3	-0.6	2.7	3.7	4.3	2.1	3.1
Ogół analizowanych krajów	2.8	4.6	4.1	1.9	2.3	4.4	5.2	-0.5	-1.1	4.4	3.5	3.5	2.5	0.3	1.1	4.0	3.6	2.0	3.0
Ogół krajów EWG	2.6	4.6	5.3	4.2	2.7	3.6	5.1	1.3	-1.4	4.9	2.2	3.1	3.1	1.0	-0.7	3.7	4.2	2.2	3.0
Ogół krajów OECD	2.8	4.4	4.3	2.3	2.4	4.3	5.0	-0.1	-1.1	4.0	3.0	3.1	2.4	0.4	0.9	3.9	3.7	1.9	3.0

Źródło - OECD Economic Outlook, s. 44.

* Stopa wzrostu dla poszczególnych okresów, zawarte w ostatnich czterech kolumnach, obliczane są identycznie jak w Tabeli 1.

czych przyczyn falowania aktywności gospodarczej krajów w długim okresie. A więc kontestowana jest sama idea N. D. Kondratiewa, dotycząca występowania długich fal, jak i przyczyny tego domniemanego zjawiska. Do chwili obecnej nie uzyskano jednolitego poglądu na te "sprawy. Współcześnie panuje jednakże przekonanie, że począwszy od 1970 r., a przede wszystkim od czasu pierwszego „szoku naftowego”, tj. 1974 r., świat przeżywa trudności gospodarcze, które skłaniają do twierdzenia o występowaniu ogólnego spadku aktywności gospodarczej państw rozwiniętych. Tezę tę w pełni potwierdza empiryczna analiza kształtowania się realnego produktu narodowego brutto, jak i wielkość realnego produktu narodowego, przypadająca na jednego mieszkańca w wybranych, wysoko rozwiniętych gospodarkach kapitalistycznych w okresie 1967-1981 (tabele 1, 2). W ekonomii zachodniej przyczyn tych spadkowych tendencji gospodarczych doszukuje się na ogół w kryzysie międzynarodowego systemu finansowego, związanego z podwyżką cen ropy naftowej (w końcu 1973 r.) oraz decyzji prezydenta R. Nixona (z sierpnia 1971 r.) o zawieszeniu wymienialności dolara USA na złoto.

Jest rzeczą niewątpliwą, że czterokrotny wzrost ceny ropy naftowej na rynkach światowych — na przełomie lat 1973/1974 — i kolejne podwyżki cen tego surowca w latach następnych doprowadziły do dalszego rozprzężenia światowego systemu monetarnego i finansowego, który i tak był niespójny, a przede wszystkim nieefektywny. Spowodowało to przede wszystkim dalsze uzależnienie finansowe pomiędzy krajami eksportującymi i importującymi ropę naftową, doprowadzało to także do załamania się bilansów płatniczych większości importerów ropy naftowej oraz do przyspieszenia procesów inflacyjnych w rozwiniętych państwach kapitalistycznych.

Jest również rzeczą niewątpliwą, że zawieszenie wymienialności dolara USA na złoto przez rząd Stanów Zjednoczonych A. P. przyczyniło się min. do dalszego rozchwiania światowego systemu monetarnego, ale kryzys światowego systemu monetarnego i finansowego był już faktem dokonany przed tymi zaburzeniami, o których wyżej mowa. Zdarzenia te spowodowały tylko dalsze załamanie tegoż systemu, nie były zaś ich przyczyną sprawczą.

Zbieżność w czasie wystąpienia tzw. szoku naftowego i recesji gospodarczej świata kapitalistycznego w latach 1973-1974 nie jest jeszcze wystarczającym dowodem, że gwałtowna podwyżka ceny ropy naftowej jest jej przyczyną. Można natomiast twierdzić, że zadziałała ona jako katalizator procesów gospodarczych, dokonujących się wewnątrz narodowych gospodarek świata kapitalistycznego. Szok naftowy przyspieszył wybuch sprzeczności nagromadzonych od wielu lat w kapitalistycznym systemie gospodarczym. Perturbacje występujące równocześnie w światowym systemie monetarnym i finansowym również są wtórne do proce-

sów występujących w świecie zjawisk realnych. Zaburzenia w światowym systemie monetarnym i finansowym są zarazem przyczyną i skutkiem światowej recesji gospodarczej. Istnieje tu pewnego rodzaju sprzężenie zwrotne pomiędzy długookresową stagnacją gospodarczą a załamaniem się systemu monetarno-finansowego.

IV. Ogólnogospodarcza recesja gospodarcza, która rozpoczęła się na początku lat siedemdziesiątych i z różnym natężeniem w poszczególnych krajach trwa do dnia dzisiejszego, daje asumpt do sformułowania tezy, iż mamy obecnie do czynienia z fazą spadkową kolejnej długiej fali. Przyjmując powyższe twierdzenie jako pewien fakturalny opis współczesnego wzrostu gospodarczego, można stwierdzić, że przyczyny tej długofalowej depresji gospodarczej są inne aniżeli te, które określił N. D. Kondratiew. Należy ich szukać w szeroko rozumianym procesie akumulacji kapitału stałego. Proces ten, naszym zdaniem, wraz ze swoim „otoczeniem” społeczno-politycznym leży u podstaw głównych trudności gospodarczych świata kapitalistycznego, które określa się mianem recesji gospodarczej.

Perturbacje w procesie akumulacji kapitału związane są przede wszystkim ze spadającą rentownością Kapitału. Obserwujemy obecnie to, co K. Marks nazwał „spadkową stopą zysku przeciętnego”, K. Wicksell „niedostateczną stopą naturalną oprocentowania”, J. M. Keynes „spadkiem marginalnej efektywności kapitału”, oczywiście przy założeniu różnej interpretacji zarówno tych pojęć, jak i przyczyn tego zjawiska, pojmovanych przez tych autorów. Jest jednak faktem, że od początku lat siedemdziesiątych w wielu rozwiniętych krajach kapitalistycznych spada

rentowność kapitału stałego $\left(\frac{\text{zysk}}{\text{kapitał stały}} \right)$.

Ponieważ w dostępnych publikacjach brak jednorodnych danych statystycznych, dotyczących bezpośrednio analizowanych wielkości teoretycznych, bardzo trudno jest empirycznie zbadać powyższe relacje. Spowodowane jest to tym, iż występują tutaj poważne trudności w obliczaniu zarówno wielkości masy zysku, jak i funkcjonującego kapitału stałego. Masa zysku jest bowiem nieporównywalna ze względu na jej części składowe, które są dość arbitralnie dodawane lub odejmowane (podatki pośrednie i bezpośrednie, subwencje, dotacje, obciążenia ubezpieczeniowe itp.). Obliczanie wielkości kapitału stałego jest z kolei w wysokim stopniu niepewne z powodu trudności związanych z dodawaniem różnych jego elementów, które wchodzi do eksploatacji w poszczególnych okresach. W związku z tym, dla zilustrowania powyższej tezy przyjęto relację między tzw. bieżącą nadwyżką finansową a wielkością produkcji dodanej, przy czym produkcja dodana jest równa różnicy pomiędzy finalną produkcją brutto, wyrażoną w cenach produkcji a wartością zużytych

Tabela 3

Procentowy udział nadwyżki finansowej netto w produkcji dodanej netto w przemyśle przetwórczym wybranych, wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych w latach 1967-1981*

Kraje, grupy	Lata																			
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	60	68	74	81	81
USA	21.9	21.7	19.4	16.3	18.6	19.6	19.0	15.5	17.9	19.5	20.2	19.5	16.8	12.8	13.4	21.5	19.1	17.0	17.0	19.2
Japonia	28.5	30.6	30.1	26.7	25.2	23.9	23.4	21.8	19.5	21.1	20.2	20.2	20.9	17.6	·	30.1	26.6	20.2	25.8	25.8
RFN	24.6	25.6	28.5	27.8	26.6	26.7	26.8	29.7	19.4	18.2	19.6	19.0	20.6	·	·	·	27.0	21.1	24.1	24.1
Wielka Brytania	22.9	22.8	22.1	19.3	19.7	21.4	22.0	14.0	10.8	11.9	18.9	19.6	13.9	11.0	7.6	24.9	21.2	13.5	19.7	19.7
Włochy	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Kanada	24.2	25.7	25.3	22.7	23.7	25.3	27.6	29.0	25.3	23.7	21.9	23.6	27.0	27.7	27.3	27.7	25.0	25.7	26.3	26.3
Ogół analizowanych krajów	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Ogół krajów EWG	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Ogół krajów OECD	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 74.

* Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają średniookresowe stopy wzrostu danego wskaźnika dla wyróżnionych przedziałów czasowych, tj. dla lat 1960 - 67, 1968 - 73, 1974 - 18, 1960 - 81.

Tabela 4

Procentowy udział nadwyżki finansowej brutto w produkcji dodanej brutto w przemyśle przetwórczym wybranych, wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych w latach 1967-1981*

Kraje, grupy	Lata																			
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	60	68	74	81	81
USA	27.3	27.2	25.2	23.9	25.3	25.8	25.1	22.4	25.6	26.7	27.1	26.5	24.5	21.8	22.6	27.0	25.3	24.6	25.7	25.7
Japonia	55.7	56.6	56.7	56.6	53.3	52.1	51.5	47.6	41.3	43.3	42.1	44.2	44.3	44.5	43.8	55.7	54.5	43.9	51.1	51.1
RFN	36.0	37.5	36.7	33.7	32.7	31.8	31.2	30.3	29.1	30.1	29.2	29.1	29.6	27.0	·	36.1	33.9	29.2	33.2	33.2
Francja	33.5	33.8	35.9	35.4	34.3	34.4	34.3	36.9	29.1	29.9	29.4	29.1	30.1	·	·	·	34.7	30.8	32.8	32.8
Wielka Brytania	28.5	28.4	27.8	25.3	26.0	27.7	28.1	21.4	18.9	20.3	26.4	27.2	22.5	20.8	18.7	30.0	27.2	22.0	26.3	26.3
Włochy	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Kanada	31.2	32.3	32.0	30.2	31.2	32.3	34.0	35.3	32.8	31.3	30.2	31.8	34.7	35.6	35.6	34.1	32.0	33.4	33.3	33.3
Ogół analizowanych krajów	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Ogół krajów EWG	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Ogół krajów OECD	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 74.

* Ostatnie cztery kolumny, podobnie jak w tabeli 3, zawierają średniookresowe stopy wzrostu danego wskaźnika dla wyróżnionych przedziałów czasowych.

w pośrednich stadiach produkcji środków, zagregowanych w cenach zakupu. Bieżąca nadwyżka finansowa jest różnicą pomiędzy produkcją dodaną pomniejszoną o wartość sumy: wynagrodzeń pracowników i zużycia kapitału stałego oraz nadwyżki pośrednich podatków ponad wartość subsydiów. Relacje między obydwoma analizowanymi wskaźnikami w ujęciu netto, jak i brutto przedstawione są w tabelach (tabele 3 i 4).

Potwierdzają one w pełni, że w wysoko rozwiniętych gospodarkach kapitalistycznych nastąpiło w latach 1974-81, w porównaniu z okresami wcześniejszymi, zdecydowane obniżenie rentowności działalności gospodarczej.

Spadkową tendencję rentowności kapitału pośrednio potwierdzają także inne współczesne zjawiska i procesy występujące w gospodarkach kapitalistycznych. Do nich należą niewątpliwie:

1. Przyspieszone tempo bankructw małych i średnich przedsiębiorstw⁷.
2. Ograniczenie wielkości funkcjonującego kapitału stałego, wskutek zmniejszenia się wielkości inwestycji, przy równoczesnym wzroście masy kapitału spekulacyjnego.
3. Wzrost trudności finansowych największych nawet przedsiębiorstw powoduje zwiększenie ich zadłużenia, a także wzrost dotacji finansowych przyznawanych im przez państwo, co znajduje wyraz we wzroście wydatków budżetowych.

Ostatnie dwa zjawiska można zobrazować za pomocą danych empirycznych (tabele 5, 6). Tabela 5, przedstawiająca kształtowanie się realnego poziomu kapitału stałego, potwierdza w pełni, iż w latach siedemdziesiątych nastąpiło w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych zdecydowane zmniejszenie się poziomu realnego kapitału stałego. Z kolei tabela 6 pokazuje, że jednocześnie w analizowanym okresie wystąpił wzrost udziału bieżących wydatków państwa w stosunku do wielkości produktu narodowego brutto. W skład ujętej w tabeli wielkości wchodzi nie tylko wydatki na finalną konsumpcję i odsetki na spłatę długu publicznego, ale także wypłaty budżetowe na subsydia dla przedsiębiorstw.

Obecnie zostaną zbadane przyczyny spadku rentowności kapitału stałego. Analizę tę można przeprowadzić posługując się prostym wyrażeniem algebraicznym⁷:

$$\frac{\text{zysk}}{\text{kapitał stały}} = \frac{\text{zysk}}{\text{wartość dodana}} \times \frac{\text{wielkość dodana}}{\text{kapitał stały}}$$

Jeżeli rentowność kapitału stałego spada, wówczas może to być powodowane przez spadek pierwszego wyrazu iloczynu bądź przez spadek

⁷ Stasowane w wyrażeniu pojęcie „wartość dodana” oznacza zgodnie z teorią K. Marksa sumę nowo wytworzonej w materialnym procesie produkcji wartości, która następnie podlega podziałowi na płace dla robotników i na zyski dla kapitalistów.

Tabela 5

Stopy wzrostu kapitału stałego brutto w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1967-1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	68	73	79	81
USA	-1.3	6.0	2.4	-3.6	5.4	8.5	7.3	-6.9	-11.3	6.3	10.6	9.5	3.1	-6.1	0.4	5.3	3.9	1.5	3.1
Japonia	18.2	20.0	18.9	16.9	4.3	10.4	13.7	-9.1	-1.1	3.0	4.8	9.4	6.3	1.1	4.0	14.9	12.7	2.0	9.4
RFN	-6.9	3.6	10.5	9.9	6.2	2.6	-0.2	-9.5	-4.9	4.6	3.8	4.9	7.2	3.2	-3.9	3.2	5.7	0.8	2.7
Francja	6.0	5.5	9.2	4.6	7.1	7.2	6.1	0.9	-3.2	3.7	-0.8	1.5	3.2	2.4	-1.8	8.0	6.8	0.9	4.9
Wielka Brytania	8.5	4.6	0.4	2.7	1.5	0.4	6.9	-3.0	-0.7	1.1	-2.4	3.5	0.9	-2.8	-8.2	5.9	2.3	-0.1	2.2
Włochy	11.7	10.8	7.8	3.0	-3.2	0.9	7.7	3.3	-12.7	2.3	-0.4	0.1	5.8	9.4	-0.2	5.0	3.2	-0.5	2.9
Kanada	-0.4	0.1	4.9	0.3	10.0	5.6	11.1	5.4	3.8	-	-0.8	.	6.5	3.9	5.7	5.4	6.3	2.9	4.8
Ogół analizowanych krajów	2.5	7.7	7.1	3.7	4.8	6.9	7.7	-5.6	-6.2	4.3	5.2	6.8	4.5	-1.1	0.3	6.4	6.0	1.4	4.2
Ogół krajów EWG	2.7	5.7	7.2	6.0	3.8	3.2	4.4	-3.5	-5.0	3.4	1.2	2.9	3.9	1.9	-4.6	5.5	4.9	0.4	3.2
Ogół krajów OECD	2.8	7.0	6.9	4.2	4.8	6.6	7.5	-4.7	-5.5	3.8	4.6	5.4	3.8	-0.7	0.1	6.4	6.0	1.1	4.1

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 53.

* Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają średniookresowe stopy wzrostu danego wskaźnika, obliczane identycznie jak w tabeli 1.

Tabela 6

Udział bieżących wydatków państwa w produkcie narodowym brutto w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1960-1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	60	68	74	81
USA	25.2	28.9	28.7	30.3	30.2	30.4	29.7	31.2	33.6	33.0	32.1	31.2	31.4	33.5	34.2	26.4	29.7	32.5	29.5
Japonia	13.6	13.8	13.6	14.0	14.8	15.5	15.7	18.1	20.9	21.6	22.5	23.3	24.2	25.4	26.5	13.7	14.6	22.8	17.3
RFN	28.2	34.2	33.3	32.6	34.0	35.2	36.3	38.9	43.4	42.7	42.8	42.7	42.3	42.8	44.3	30.3	34.3	42.5	35.8
Francja	30.9	35.4	35.1	34.7	34.3	34.2	34.8	35.9	39.2	39.7	40.8	42.0	42.3	43.1	45.7	33.0	34.8	41.1	36.4
Wielka Brytania	29.9	33.7	33.0	33.2	32.9	34.5	34.5	39.1	41.0	40.9	39.7	42.2	39.7	42.2	44.6	31.1	33.6	40.9	35.3
Włochy	26.2	31.0	30.6	30.2	33.1	35.0	34.4	34.4	38.3	38.0	38.5	41.7	41.0	41.4	46.1	28.2	32.4	39.9	33.6
Kanada	25.4	29.1	29.8	32.2	32.7	33.5	32.4	33.6	36.8	36.1	37.2	37.8	36.7	37.7	38.4	25.8	31.6	36.8	31.4
Ogół analizowanych krajów	25.7	28.9	28.5	29.3	29.6	30.0	29.6	31.4	34.4	34.0	33.7	33.5	34.1	35.8	36.6	26.8	29.3	34.2	30.2
Ogół krajów EWG	28.7	33.7	33.3	33.1	34.0	35.1	35.6	37.8	41.4	41.4	41.7	42.6	42.6	43.6	46.1	30.5	34.1	42.1	35.7
Ogół krajów OECD	25.3	28.7	28.4	29.2	29.7	30.0	29.8	31.6	34.6	34.5	34.4	34.5	35.1	36.6	37.6	26.5	29.3	34.9	30.3

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 63.

* Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają stopy wzrostu danego wskaźnika, obliczone identycznie jak w tabeli 3.

Tabela 7

Średnioroczne stopy zmian płacy godzinowej w przemyśle przetwórczym w wybranych» wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1967 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	68	73	79	81
USA	4.0	6.4	6.0	5.3	6.3	7.0	7.1	8.3	9.0	8.1	8.8	8.7	8.5	8.7	9.8	3.6	6.3	8.8	6.2
Japonia	13.1	14.9	16.4	17.8	13.8	15.6	23.5	26.1	11.5	12.2	8.6	5.9	7.3	7.5	5.6	11.2	17.4	11.8	12.3
RFN	4.0	4.3	9.0	13.6	11.0	8.7	10.7	10.6	8.2	6.5	7.5	5.0	5.5	6.2	5.2	7.9	10.6	7.2	8.1
Francja	6.0	12.4	11.3	10.5	11.2	11.3	14.6	19.3	17.3	14.1	12.7	12.9	13.0	15.1	14.5	7.7	11.8	14.9	11.3
Wielka Brytania	4.4	7.8	5.6	10.1	12.5	13.8	12.9	17.1	30.0	19.8	4.7	18.2	15.0	17.2	9.7	5.3	10.9	17.2	10.7
Włochy	·	·	·	·	16.0	12.1	22.6	25.4	38.6	18.7	26.3	21.2	18.6	22.3	22.4	·	·	26.0	·
Kanada	6.7	7.5	8.1	7.9	9.0	7.9	8.8	13.5	15.8	13.7	10.9	7.2	8.8	10.1	12.0	4.7	8.3	11.6	8.1
Ogół analizowanych krajów	·	·	·	·	10.4	10.4	12.9	15.1	16.6	11.8	10.0	10.6	10.1	11.1	10.2	·	·	12.3	·
Ogół krajów EWG	·	·	·	·	12.4	11.5	14.3	17.2	23.1	14.0	11.3	13.0	11.9	13.9	11.5	·	·	15.0	·
Ogół krajów OECD	·	·	·	·	·	·	·	16.1	17.2	12.8	10.8	10.9	10.4	11.3	10.5	·	·	13.0	·

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 90.

* Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają wskaźniki, obliczone identycznie jak w tabeli 1.

Tabela 8

Średnioroczne stopy zmian jednostkowych kosztów siły roboczej w przemyśle przetwórczym w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1967 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	68	73	79	81
USA	5.1	3.5	5.3	6.9	·	0.4	1.6	13.3	8.8	3.4	5.7	7.4	9.0	11.5	7.2	·	2.8	7.9	·
Japonia	-2.4	3.2	2.7	5.3	9.1	3.8	11.0	28.1	12.6	2.4	-2.4	-1.8	-2.1	-0.2	4.0	·	6.4	5.6	·
RFN	-1.2	-0.5	2.6	14.3	7.8	4.0	6.4	9.1	6.8	0.6	5.3	5.0	2.4	7.1	4.7	·	6.9	4.8	·
Francja	2.7	1.8	·	6.7	6.1	5.4	8.2	15.5	15.4	5.5	8.2	6.6	8.5	14.7	14.7	·	5.2	9.9	·
Wielka Brytania	-1.5	·	6.6	13.0	10.2	5.0	5.0	24.0	32.6	12.6	10.9	12.8	15.0	22.9	9.7	·	7.9	17.7	·
Włochy	4.9	-1.0	6.1	14.3	11.9	5.7	12.9	18.9	34.8	10.4	17.5	11.2	9.6	12.1	18.2	·	10.1	16.8	·
Kanada	4.3	0.5	1.4	6.1	0.5	2.6	3.7	13.4	17.1	8.4	6.7	5.0	8.3	12.8	10.7	·	2.8	9.7	·
Ogół analizowanych krajów	1.8	1.7	4.0	9.3	5.7	3.2	5.9	16.9	15.4	4.4	7.2	6.7	7.4	11.2	8.5	·	5.8	9.8	·
Ogół krajów EWG	0.8	0.1	3.6	11.8	8.8	4.9	7.5	16.2	20.6	6.5	9.4	8.2	8.1	13.4	10.0	·	7.3	11.4	·
Ogół krajów OECD	1.9	1.5	3.8	9.0	6.0	3.4	6.1	18.6	15.7	4.6	7.1	6.4	6.8	10.8	8.3	·	5.6	9.4	·

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 94.

* Ostatnie cztery kolumny tabeli zawierają wskaźniki, obliczone identycznie jak w tabeli 1.

drugiego jego członu, bądź wreszcie przez zmniejszenie się wartości obu tych elementów.

Pierwszy wyraz iloczynu przedstawia udział zysków w wartości dodanej. W gospodarce ujętej w sposób uproszczony, która obejmowałaby tylko kapitalistów i pracowników najemnych, można przyjąć, że wartość dodana jest prostą sumą zysków i płac roboczych. Ten wyraz iloczynu zawiera więc w sobie linię podziału pomiędzy zyskiem a płacą roboczą w skali makroekonomicznej. W ostatnich latach udział zysków w wartości dodanej wskazuje tendencję spadkową. Niestety, posługując się dostępnymi danymi statystycznymi można to jedynie udowodnić pośrednio. W warunkach spadku, we wszystkich badanych krajach w latach siedemdziesiątych udziału bieżącej nadwyżki finansowej w wytworzonej produkcji dodanej, następował, jak pokazuje tabela 7, w większości badanych krajów (z wyjątkiem Japonii i RFN) wzrost płac godzinowych w przemyśle. Rosły tym samym (również z wyjątkiem Japonii i RFN) jednostkowe koszty siły roboczej w przemyśle (tabela 8). Tendencje te spowodowały z całą pewnością — w analizowanym czasie — spadek wartości relacji między zyskiem a wartością dodaną.

Obniżenie rentowności kapitału może być powodowane nie tylko spadkiem udziału zysków w wartości dodanej, lecz także może ono być determinowane przez spadek drugiego ^{członu iloczynu} wyraz ten oznacza produktywność kapitału stałego $\left(\frac{\text{wartość dodana}}{\text{kapitał stały}} \right)$. Empiryczna analiza udziału kapitału stałego w produkcie narodowym brutto (tabela 9) wskazuje, iż w warunkach generalnego spadku w latach siedemdziesiątych w badanych krajach kapitalistycznych wielkości produktu narodowego brutto, udział w nim kapitału stałego wykazywał także tendencję malejącą, lecz spadek ten był zdecydowanie wolniejszy od spadku produktu społecznego. Oznaczać to może, że rósł względny poziom kapitału stałego, tym samym należało ponieść większe nakłady kapitałowe, aby uzyskać jednostkę przyrostu produkcji.

Tezę o spadkowej tendencji produktywności kapitału stałego pośrednio potwierdza także relacja produkcji dodanej w stosunku do wielkości produktu narodowego brutto (tabela 10). W tym przypadku, jednakże w warunkach spadku wielkości produktu społecznego, następował szybszy spadek produkcji dodanej od spadku produktu społecznego. Tak więc względne przyrosty produkcji dodanej w stosunku do względnych przyrostów produktu narodowego brutto były coraz wolniejsze.

Ewolucję spadkowej tendencji produktywności kapitału można tłumaczyć zbyt wielkim obciążeniem dochodu narodowego inwestycjami i ich złą alokacją, która znajduje wyraz w przerostach nie wykorzystanych zdolności produkcyjnych i ich niedostosowaniu wielkości i struktury

Tabela 9

Procentowy udział nowego kapitału stałego brutto w produkcie narodowym brutto w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1960 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1960	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	$\frac{60}{67}$	$\frac{74}{81}$	$\frac{60}{81}$	
USA	17.9	18.1	18.2	17.6	18.1	18.7	19.1	18.4	17.0	17.2	18.3	19.5	19.8	18.5	17.9	18.0	18.3	18.3	18.2
Japonia	29.5	33.2	34.5	35.5	34.3	34.2	36.4	34.8	32.4	31.3	30.5	30.8	32.1	32.0	31.0	31.3	34.7	31.9	32.4
RFN	24.3	22.4	23.3	25.5	26.1	25.4	23.9	21.6	20.4	20.2	20.3	20.8	21.9	22.8	22.0	25.2	24.4	21.2	23.6
Francja	20.1	23.3	23.4	23.6	23.7	23.8	24.3	23.3	23.3	23.3	22.3	21.4	21.4	21.6	21.2	22.3	23.5	22.3	22.7
Wielka Brytania	16.4	18.9	18.5	18.6	18.4	18.3	19.5	20.3	19.5	19.0	17.9	18.0	17.9	17.5	15.9	17.6	18.7	18.2	18.1
Włochy	22.6	20.3	21.0	21.4	20.4	19.8	20.8	22.4	20.6	20.0	19.6	18.7	18.8	19.8	20.3	21.7	20.6	20.0	20.8
Kanada	21.9	21.5	21.4	20.8	21.8	21.7	22.4	23.0	24.0	23.3	22.7	22.3	22.7	23.1	23.7	22.1	21.6	23.1	22.3
Ogół analizowanych krajów	19.5	20.7	21.1	21.3	21.6	22.1	23.0	22.4	21.0	20.8	21.2	22.0	22.3	21.8	21.2	20.3	21.6	21.6	21.1
Ogół krajów EWG	20.7	21.8	22.1	22.9	23.0	22.6	22.7	22.3	21.1	20.9	20.6	20.4	20.7	20.9	19.9	21.9	22.5	20.8	21.7
Ogół krajów OECD	19.8	21.1	21.4	21.7	21.9	22.4	23.2	22.7	21.4	21.2	21.5	22.0	22.2	21.8	21.2	20.7	21.9	21.8	21.4

Źródło: OECD Economic Outlook, s.65.

* Ostatnie cztery kolumny zawierają stopy wzrostu danego wskaźnika, obliczone identycznie jak w tabeli 3.

Tabela 10

Procentowy udział produkcji dodanej, wytworzonej w przemyśle przetwórczym w produkcie narolowym brutto w wybranych, wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych w latach 1960 - 1981*

Kraje, grupy	Lata																		
	1960	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	$\frac{60}{67}$	$\frac{74}{81}$	$\frac{60}{81}$	
USA	28.6	28.1	27.5	25.7	24.9	24.9	25.0	24.2	23.5	24.2	24.6	24.4	23.9	22.6	22.4	28.4	26.0	23.7	26.0
Japonia	33.9	33.8	35.4	35.9	35.2	34.5	35.1	33.6	29.9	30.6	30.0	30.0	30.1	30.4	30.7	33.5	35.0	30.7	32.9
RFN	40.3	37.6	38.5	38.4	37.0	36.0	36.3	36.1	34.5	34.8	34.6	34.2	34.1	33.1	32.0	39.9	37.3	34.2	37.1
Francja	29.1	28.0	28.4	28.7	28.5	28.2	28.3	27.9	27.4	27.4	27.5	27.2	27.0	26.2	25.1	29.0	28.4	27.0	28.1
Wielka Brytania	32.1	27.7	28.2	28.1	27.5	27.3	27.2	26.8	25.5	25.1	26.1	25.7	23.7	22.1	20.1	30.0	27.7	24.4	27.3
Włochy	28.5	27.8	27.8	29.0	28.4	28.6	30.0	31.3	29.7	31.7	31.0	30.4	30.6	30.5	29.1	27.7	28.6	30.5	29.0
Kanada	23.3	21.7	21.5	20.4	19.9	20.2	20.2	20.2	19.2	18.7	18.2	18.5	19.3	19.1	18.8	22.8	20.6	19.0	20.8
Ogół analizowanych krajów	30.0	29.1	29.2	28.5	27.8	27.8	28.4	27.8	26.5	26.9	27.1	27.2	26.8	25.9	25.2	29.7	28.5	26.7	28.3
Ogół krajów EWG	32.8	30.3	30.7	31.2	30.5	30.1	30.6	30.7	29.1	29.5	29.3	28.9	28.4	27.5	26.1	31.9	30.6	28.7	30.4
Ogół krajów OECD	29.7	28.7	28.8	28.2	27.5	27.5	28.0	27.5	26.2	26.5	26.5	26.5	26.2	25.4	24.7	29.4	28.1	26.2	27.9

Źródło: OECD Economic Outlook, s. 59.

* Ostatnie cztery kolumny zawierają stopy wzrostu danego wskaźnika, obliczone identycznie jak w tabeli 3.

podażą do popytu efektywnego. Przeinwestowanie i zła alokacja kapitału doprowadziły do zbyt wielkiej akumulacji kapitału stałego w stosunku do możliwości wytworzenia wartości dodanej, To zjawisko ma swoje reperkusje w nasilaniu się procesów inflacyjnych. Ażeby zaradzić i przeciwstawić się spadkowej tendencji przedsiębiorstwa podwyższają ceny na swoje produkty i usługi. Występuje przy tym znane zjawisko antycypacja decyzji cenowych: przewidując dalszą inflację w przyszłości przedsiębiorstwa podnoszą ceny maksymalnie wysoko i maksymalnie szybko, na tyle na ile pozwalają im warunki rynkowe.

Spadek rentowności przedsiębiorstw prowadzi także do zmniejszenia stopy samofinansowania przedsiębiorstw. Coraz częściej i w coraz większym stopniu przedsiębiorstwa muszą uciekać się do kredytów dla finansowania działalności inwestycyjnej i eksploatacyjnej, wzrasta tym samym zadłużenie przedsiębiorstw w wielu krajach kapitalistycznych. Obciążenie z tytułów zaciągniętych kredytów, starają się one przerzucić na konsumentów poprzez podwyżki cen. Jest to więc również czynnik inflacjotwórczy.

Nie wykorzystane moce produkcyjne zarówno po stronie aparatu wytwórczego, jak i siły roboczej powodują także wzmocnienie procesów inflacyjnych, co prowadzi w konsekwencji do ustanowienia produkcji suboptymalnej.

Oczywiście powyższe stwierdzenia nie dają pełnego wytłumaczenia panujących dzisiaj powszechnie procesów inflacyjnych. Występuje jeszcze wiele innych czynników wpływających na to zjawisko. Istnieje także na ten temat bardzo bogate piśmiennictwo. W tym przypadku chodziło jedynie o wskazanie, w jaki sposób perturbacje w procesie akumulacji kapitału znajdują także swoje reperkusje we wzroście cen. Recesji gospodarczej towarzyszy dzisiaj inflacja i związek między tymi zjawiskami jest dzisiaj udowodniony.

Z powyższych rozważań wynika, że przyczynami współczesnych trudności gospodarczych są inne czynniki niż tę, o których pisał N. D. Kondratiew w uzasadnieniu występowania długich fal w aktywności gospodarczej społeczeństwa. Nie ma więc podstaw do wysunięcia tezy o zasadności występowania długich fal w rozumieniu N. D. Kondratiewa. Współczesna recesja gospodarcza świata kapitalistycznego jest powodowana przede wszystkim kryzysem struktur społeczno-gospodarczych, który najdobitniej wyraża się w kryzysie akumulacji kapitału. Powyższe stwierdzenie nie wyczerpuje oczywiście całej złożonej sytuacji gospodarczej w optyce koniunktury gospodarczej. Jest to problematyka, która wymaga dalszych badań zarówno faktów, jak i na płaszczyźnie konstruowania adekwatnej do tych faktów teorii ekonomii.

REMARKS ON THE CONCEPT OF LONG BUSINESS CYCLES
OF N. D. KONDRATIEV

Summary

One of the concepts interpreting long run economic processes encountered in the capitalist states is the already classical theory of N. D. Kondratiev concerning the so called long surges. The adherents to that theory explain the present economic difficulties of a crisis type with the fact that a majority of capitalist economies found themselves in a downward phase of the long N. D. Kondratiev cycle.

The task of the article is examining the applicability of the long surges of N. D. Kondratiev in relation with the present economic situation of the highly developed capitalist economies.

The theoretical discussion in the article as well as the empirical analysis allow to find that the roots of present economic recession in the capitalist states differ from those described by N. D. Kondratiev. Therefore there are no grounds to advocate the appearance of the so interpreted downward tendency of the long business cycle. The present economic decline of the capitalist states is effected by a crisis of socio-economic structures which is visibly manifested in difficulties to accumulate constant capital and in a decrease of productivity of that capital.